

Hoofdstuk 9

Moerassen

Luc De Bruyn - Instituut voor Natuurbehoud

- ➔ Met 5170 ha ligt ongeveer de helft van de totale oppervlakte moeras in habitatrichtlijngebieden. Voor moeras en moerasbos is dit 54 % van de totale oppervlakte, voor rietvelden 35 %.
- ➔ Het algemene verbod op vegetatiewijzigingen zou normaal moeten voorkomen dat nog moerasgebieden verdwijnen door rechtstreekse menselijke destructie. Het staat echter niet garant voor het behoud van een kwalitatief goed habitat.

Moerassen vormen een zeer heterogene groep biotopen, met als grootste gemene noemer de natte condities. Het waterpeil, de waterbeweging, het bodemtype, de chemische samenstelling van het water (o.a. voedselrijkdom en zuurtegraad) en het beheer bepalen de ontwikkeling van de aanwezige levensgemeenschappen. Zij omvatten de Europese prioritaire habitats (Habitatrichtlijn): 'kalkhoudende moerassen met galigaan en veenzegge', 'veenbossen' en 'alluviale bossen met zwarte els en gewone es'.

1 Toestand

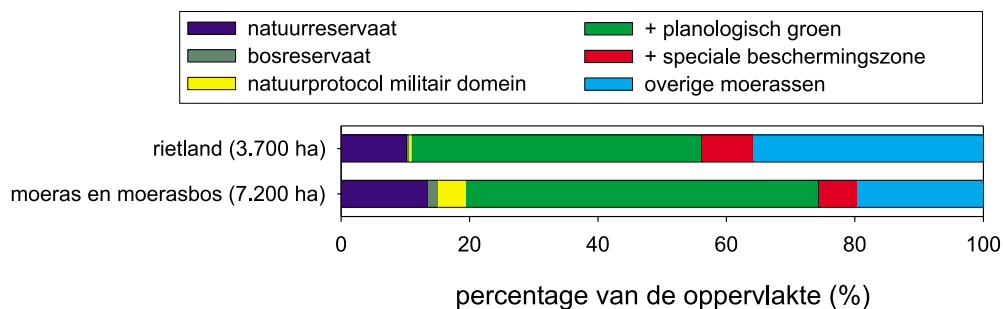
Volgens de BWK-analyse (zie inleiding deel II) bedraagt de totale oppervlakte moerasgebieden in Vlaanderen iets minder dan 11.000 ha of 0,8 %. Rietlanden worden in deze analyse afzonderlijk behandeld omdat ze een relatief groot aandeel innemen t.o.v. de oppervlakte van de overige moe-

rasbiotopen. Alluviale bossen en struwelen worden evenmin bij de moerasgebieden gerekend. Ze zijn opgenomen in hoofdstuk 11 Bossen. Op al deze biotopen rust een verbod op vegetatiewijziging volgens het BVR van 23.06.1998. Daarnaast vallen zij ook onder diverse gebiedsgerichte beschermingen (figuur 9.1).

400 ha of 10 % van de rietlanden en 1100 ha of 16 % moeras en moerasbos liggen binnen de perimeter van natuur- en bosreservaten. 310 ha of 4 % moeras en moerasbos valt daarnaast ook nog onder het natuurprotocol in militaire domeinen. Voor rietland is dit 16 ha of 0,4 % en dus nagenoeg verwaarloosbaar. Met slechts 40 ha ontbreken de moerasgebieden ook bijna volledig in ramsargebieden. 25 % van de moerasgebieden ligt in vogelrichtlijngebieden. Met 1800 ha voor moeras en moerasbossen ligt dit bijna dubbel zo hoog als voor rietlanden (1000 ha). Met 5170 ha ligt ongeveer de helft van de totale oppervlakte moerassen in habitatrichtlijngebieden. Voor moerassen en moerasbos is dit 54 % van de totale oppervlakte, voor rietvelden 35 %.

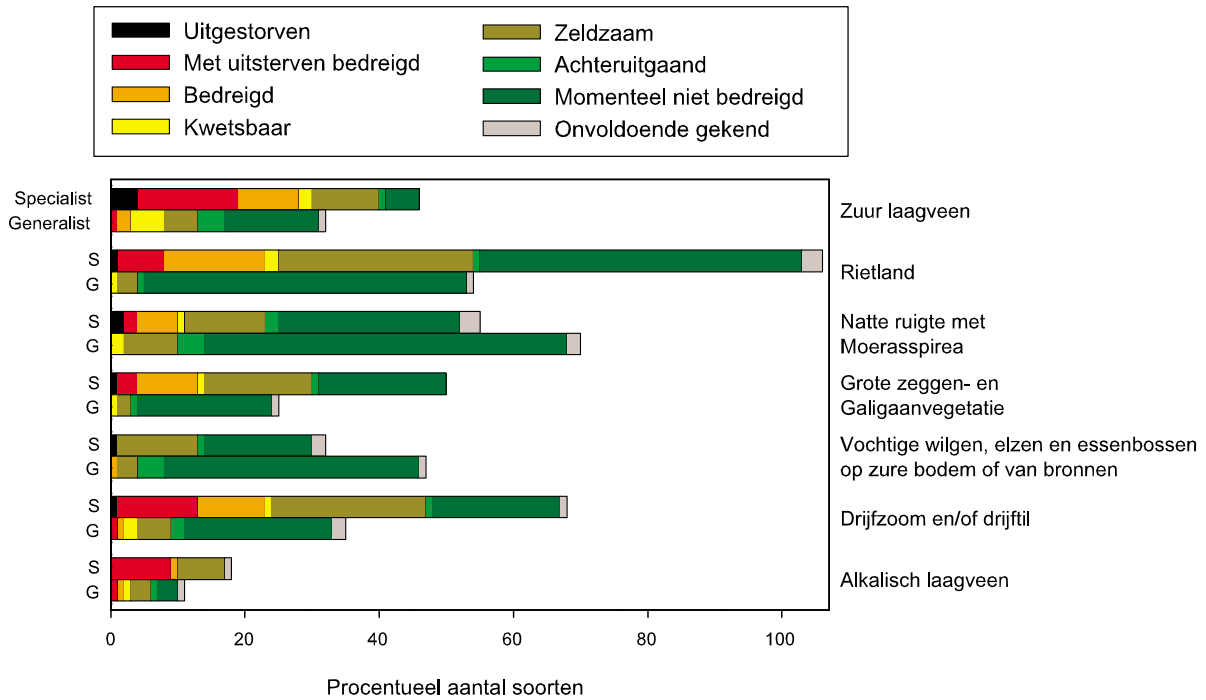
Volgens de gewestplannen 2002 zijn 2650 ha of 25 % van de moerasgebieden ingekleurd als parkgebied of liggen ze in agrarisch, woon- en/of industriegebied. 400 ha liggen in parken recreatiegebieden (o.a. golfterreinen) die geen optimale ontwikkeling van natuur in moerasgebieden toelaten. Bijna 1900 ha is ingekleurd als landbouwgebied: iets meer dan 1000 ha moeras en moerasbos en ongeveer 800 ha rietlanden. 800 ha moerasgebied is ingekleurd als woon-industriegebied.

Aan de hand van het in 2001 opgestelde ecologisch register voor de vaatplanten [42] is het mogelijk om de

Figuur 9.1: Procentuele verdeling van de beschermingsstatuten voor moerassen in Vlaanderen. Eerst is de oppervlakte natuur- en bosreservaat weergegeven, gevolgd door militair domein met natuurprotocol. Daarna wordt telkens de oppervlakte weergegeven die er bij komt wanneer een ander beschermingsstatuut mee in beschouwing wordt genomen (methode: zie inleiding deel II).

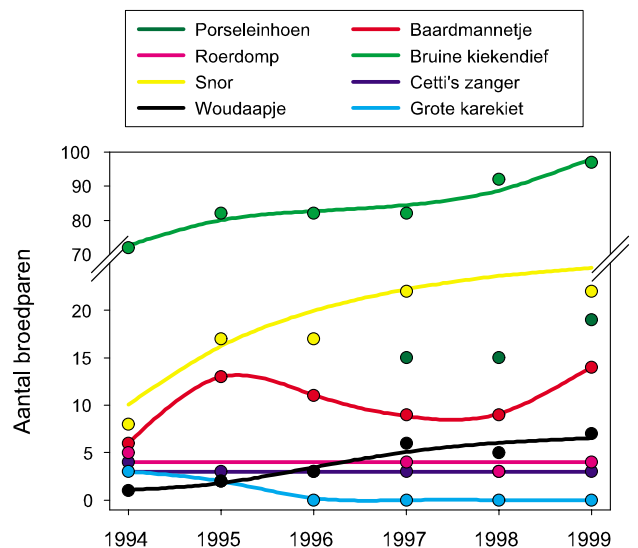
Figuur 9.2: Verdeling van de vaatplantsoorten van moerasescotopen over de verschillende rodelijstcategorieën in Vlaanderen (brongegevens: [42]) (<http://www.nara.be/>).

toestand van de flora in de Vlaamse moerassen te beschrijven. De meer gespecialiseerde planten, die in een beperkt aantal biotopen voorkomen, staan onder grotere druk dan generalisten, die in een groter aantal habitats kunnen worden aangetroffen (zie hoofdstuk 3 Vaatplanten). Deze algemene trend geldt ook voor de moerashabitats (figuur 9.2). Het onderscheid tussen specialisten en generalisten en de toewijzing van de plantensoorten aan de verschillende bostypes wordt in hoofdstuk 3 besproken.

Het grootste aantal rodelijstsoorten wordt aangetroffen in zure laagvenen (specialist 30 soorten, 65%; generalist 8 soorten, 25%) en drijfzooam en/of drijfzool (specialist 24 soorten, 35%; generalist 4 soorten, 11%). Alkalische laagvenen herbergen ook een groot percentage rodelijstsoorten (specialist 56%, generalist 27%), maar door de relatief lage soortenrijkdom van deze biotopen gaat het hier 'maar' om 13 soorten.

Acht soorten worden als uitgestorven beschouwd (niet meer aangetroffen na 1972): perzikbladig viooltje, dwerggras, vetblad en lange zonnedauw voor zure laagvenen, Kievitsbloem en gipskruid van 'natte ruigte met moerasspirea', knikkend nagelkruid van 'vochtige wilgen-, elzen- en essenbossen op zure bodem of aan bronnen' en langstengelig fonteinkruid dat voorkomt in drijfzomen en/of drijfzool, grote zeggen- en galigaanvegetaties en rietlanden. Daarnaast zijn nog 16 soorten met uitsterven bedreigd in zure laagvenen, 10 in alkalische laagvenen, 13 in drijfzooam en/of drijfzool, 3 in grote zeggen- en galigaanvegetaties, 2 in natte ruigtevegetaties met moerasspirea en 7 in rietlanden.

Binnen het project 'Bijzondere broedvogels' [122] worden jaarlijks 8 vogelsoorten gemonitord die aan moerasgebieden zijn gebonden. Tussen 1994 - het begin van het project - en 1999 [17] - laatste beschikbare gegevens - is 1 soort, de grote karekiet, als broedvogel uit het Vlaamse landschap verdwenen. 3 soorten (bruine kiekendief, snor en woudaapje) stegen in aantal. Roerdomp en Cetti's zanger vertoonden

Figuur 9.3: Evolutie van het aantal broedparen van aan moerasgebieden gebonden vogels (brongegevens: [15, 122, 16, 17], A. Anselin).

geen duidelijke trend. Volgens de voorlopige gegevens van de broedvogelatlas zouden deze laatste 2 soorten samen met woudaapje ondertussen wel gestegen zijn tot 10-15 broedparen in Vlaanderen [376]. Dit zou te danken zijn aan de zachte winters van de laatste jaren. Een koude winter zou dus opnieuw een forse daling met zich mee kunnen brengen. Het aantal baardmannetjes vertoonde schommelingen tussen 1994 en 1999. Ondertussen zou hun aantal in Vlaanderen zijn gestegen tot 30-50 broedparen. Het porseleinhoen is een probleemsoort omdat ze moeilijk is waar te nemen en dus makkelijk over het hoofd wordt gezien. Observaties binnen het broedvogelatlas-project hebben echter uitgewezen dat bijna alle broedende paren - momenteel geschat op 40-50 - zich in twee gebieden bevinden: de IJzerbroeken en Het Groot Rietveld (Antwerpen).

2 Beleid

Het Milieubeleidsplan 2 en het definitief Ontwerp milieubeleidsplan 3 bevatten geen specifieke plannen of acties voor moerasgebieden. Onrechtstreeks kunnen moerassen wel profiteren van acties en maatregelen die worden getroffen in het kader van het beleid voor valleigebieden. Vele moerasgebieden vallen immers binnen de grenzen van valleigebieden. Meer details over valleigebieden zijn te vinden in hoofdstuk 13 Valleigebieden.

Het moerasareaal in Vlaanderen is afgenomen en toch wordt de overblijvende oppervlakte nog steeds niet gevrijwaard. Het algemene verbod op vegetatiewijzigingen zou moeten voorkomen dat nog moerasgebieden verdwijnen door rechtstreekse menselijke destructie. Het verbod garandeert echter niet het behoud van een kwalitatief goed habitat. Door afwezigheid van beheer kan er verruiging, verdroging, vermesting en dergelijke optreden. Binnen moerasgebieden liggen ook vaak visvijvers en weekendhuisjes die voor verstoring zorgen. De aankoop en de erkenning als natuurreservaat en de ontwikkeling van aangepaste beheeropties is hier de beste oplossing voor vrijwaring en ontwikkeling. Door het inkleuren in VEN of IVON zou ook de uitvoering van beheeractiviteiten kunnen worden gestimuleerd. Uit het ontwerp VEN blijkt dat er niet genoeg oppervlakte VEN beschikbaar is om deze biotopen voldoende efficiënt aan te duiden. Hierdoor kan een optimale behandeling niet worden verzekerd.

Zoals reeds in het NARA 2001 werd aangegeven, zijn habitatverlies (oppervlaktevermindering) en de achteruitgang van de habitatkwaliteit de belangrijkste factoren die de achteruitgang van moerassen in de hand werken. Moerasgebieden zijn zeer kwetsbaar voor verzuring, vermesting en verdroging. Binnen het milieubeleidsplan zijn

acties gepland om deze situatie te verbeteren. Voor een verdere bespreking van de invloed van deze factoren op de natuur zie hoofdstukken 19 Vermesting, 20 Verzuring en 21 Verdroging.

3 Kennis

Voor de evaluatie van de staat van de natuur in moerasgebieden moet men zich momenteel nog baseren op statische gegevens. De gegevens over de oppervlakte natuur (BWK) zijn vrij nauwkeurig, maar worden niet op korte tijd herzien. Bovendien geven deze kaarten niet aan hoe de natuurwaarde evolueert in de tijd. Voor de biota worden alleen een aantal bijzondere broedvogels gemonitord op een jaarlijkse basis. Er is dus nood aan een gestandaardiseerde monitoring die op geregelde tijdstippen wordt uitgevoerd.

Om de negatieve invloeden van verzuring, vermesting en verdroging tegen te gaan, worden allerlei beheermaatregelen uitgevoerd op het terrein. Deze zijn bijna uitsluitend gericht op de abiotiek en de vegetatie. Men gaat er van uit dat wanneer deze zijn hersteld, de fauna wel automatisch volgt. Inmiddels is gebleken dat dit niet het geval is [341]. Veel ingrepen op het terrein zijn gebaseerd op 'expert opinion' en veldwaarnemingen. Gestructureerd wetenschappelijk onderzoek is eerder zeldzaam. Hierdoor zijn er veel kennislacunes voor de ondersteuning van herstelmaatregelen. Voor moerassen is er al wel een aanzet genomen. Onder het VLINA-programma is een hydro-ecologisch model voor vallei-ecosystemen ontwikkeld [170]. De voornaamste doelstelling was een voorspellend model te ontwikkelen dat de kansen inschat van de aanwezigheid van bepaalde soorten grondwater-afhankelijke vegetaties. Hiervoor is gebruik gemaakt van informatie over hydrologie, topografie, bodem en gevoerde beheer. Verder onderzoek is nodig om dit model tot een bruikbaar instrument uit te bouwen.

Lectoren

Dirk Boeye, Piet De Becker, Ann De Rycke, Willy Huybrechts, Desiré Paelinckx – Instituut voor Natuurbehoud
Tom De Beelde - Natuurpunt
Patrick Grootaert – Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen
Joris Janssens, Koen Martens, Katia Nagels – AMINAL, afdeling Natuur

